

INTERAKCE UČITEL-ŽÁK V PROMĚNÁCH PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

INTERACTION BETWEEN TEACHER AND PUPIL IN A TRANSFORMATION OF THE PRIMARY EDUCATION

Dominika Stolinská

Abstrakt: Příspěvek představuje výsledky výzkumné pilotáže na podkladě zamýšlené koncepce disertační práce.

Klíčová slova: kutikulární reforma, primární vzdělávání, interakce učitel-žák, vyučovací styl učitele

Abstract: This paper presents the results of the exploratory piloting on the strength of the thoughtful conception of the dissertation thesis.

Key words: Reformation of Curriculum, Primary Education, Interaction of Teacher and Pupil, Teacher's Managerial Style

1 ÚVOD

Problematika interakce učitel-žák se stala námětem pro moji disertační práci. Chtěla bych se zaměřit na interakci v současných podmínkách, které vytváří nynější kutikulární reforma, již upravují stěžejní dokumenty jako např. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*¹⁸⁶ a *Rámcové vzdělávací programy (RVP)*, příp. *Školní vzdělávací programy (ŠVP)*. Problematiku interakce pociťuji jako vysoce aktuální a zároveň si uvědomuji její nedostatečnou propracovanost především po stránce praktické.

2 VÝCHODISKO PROBLÉMU

Reforma školství, která v našich podmínkách probíhá již třetím rokem (pomineme-li snahy o změnu, které se datují k roku 1997, kdy Mezinárodní organizace UNESCO vydala titul *„Učení je skryté bohatství“*¹⁸⁷, který se stal východiskem pro reformní kroky českého školství), přinesla s sebou mj. proměnu pojetí vzdělávání, učitele, žáka i jejich vzájemného vztahu.

V tomto textu se již 5x objevilo slovo „interakce“. Jen pro upřesnění bych jej chtěla blíže vymezit. Pojem v sobě nese vzájemné působení učitele na žáka a žáka na učitele, resp. reagování jednoho na druhého především během výuky.

Ve své práci bych se chtěla zaměřit na zachycení komplexní povahy proměny primárního vzdělávání v zaměření na interakci, monitorování charakteru a procesu interakce učitel-žák v současné škole a také na zjištění vlivu vyučovacího stylu učitele na tuto interakci.

---

¹⁸⁶ MŠMT ČR. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice : Bílá kniha*. Praha : Tauris, 2001. 90 s. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>>. ISBN 80-211-0372-8.

¹⁸⁷ Učení je skryté bohatství. Zpráva Mezinárodní komise UNESCO "Vzdělání pro 21. století". Praha, PF UK Ústav výzkumu a rozvoje školství 1997.

3 VÝCHODISKA METODOLOGICKÁ

Problémová otázka, na níž budu hledat odpovědi v průběhu svého studia zní: „*Jakým způsobem ovlivnila implementace RVP ZV (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání¹⁸⁸) do ŠVP interakci učitel-žák?*“ Předpokládám, že k nalezení odpovědi mi by mohly přispět výsledky získané pomocí níže uvedených nastavených metod. Výzkum by se měl skládat z kvantitativní části a její kvalitativní součástí.

Kvantitativní část by měly představovat dvě techniky:

INTERAKČNÍ ANALÝZA A. A. BELLACKA¹⁸⁹ – A. A. Bellack vytvořil speciální znakový jazyk pro zachycení vzniklých situací ve vyučování. Postup je takový, že se nejprve vyučovací jednotka nahraje na diktafon a následně se do tohoto jazyka přepíše. Sleduje např. subjekt činnosti, pedagogická aktivita, učivo, logické operace, výuka ad. Díky této technice bych chtěla monitorovat charakter a proces interakce učitel-žák v české škole. Druhou technikou je:

TECHNIKA TIVT J. PELIKÁNA¹⁹⁰ – jedná se o řízené pozorování, pomocí kterého bych chtěla vyhodnotit jaký vyučovací styl je dnes nejčastěji využíván a jaký vliv má na kvalitu interakce učitel-žák. Jako pomocnou výzkumnou metodu bych zde chtěla užít ANALÝZY ROZPTYLU¹⁹¹ pro jemnější zachycení rozdílů mezi jednotlivými respondenty.

Při interpretaci získaných dat není téměř možné a snad ani žádoucí se vyhnout KVALITATIVNÍMU POPISU vzniklých situací. Zde bych se chtěla nechat vést řízeným pozorováním.

Pro výzkumný vzorek zamýšlím celý *Moravskoslezský kraj*, kdy jednotliví respondenti budou určeni *vícenásobným výběrem*. 1. stupeň by měl tvořit náhodný výběr měst Moravskoslezského kraje, 2. stupeň – náhodný výběr ZŠ v jednotlivých městech a 3. stupeň bych chtěla sestavit pomocí proporcionálního stratifikovaného výběru tříd, které pracují podle ŠVP a bez něj. Jen okrajově bych chtěla uvést, že ve školním roce 2009/2010 jsou ŠVP zavedeny v 1. – 3. třídách. Co se rozsahu reprezentativního vzorku týče, tak bych chtěla spolupracovat s 50 respondenty = 50 tříd [pro rozlišení: 50 učitelů a (při předpokladu, že ve třídě je v průměru 25 žáků) 1 250 žáků].

4 SOUČASNÁ FÁZE VÝZKUMU

V současné době jsem provedla pilotáž na dvou základních školách. Přičemž jsem použila techniku TIVT Jiřího Pelikána.

Jak již bylo výše uvedeno, jedná se o kvantitativní výzkumnou metodu *pozorování*. Byl přesně vymezen cíl i objekt pozorování, pozorované jevy, které byly rozčleněny na zaznamenávatelné

---

¹⁸⁸ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2007. s.126

¹⁸⁹ TOLLINGEROVÁ, Dana. Bellackova metoda mikroanalýzy a její formální zápis. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. 1971, č. 3, s. 241-259.

¹⁹⁰ PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha : Karolinum, 1998. 270 s. ISBN 80-7184-569-8.

¹⁹¹ CHRÁSKA, Miroslav. *Úvod do výzkumu v pedagogice*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2006. 200 s. ISBN 80-244-1367-1.

segmenty, vedla jsem záznam, který měl průhlednou strukturu a byl předem vymezený postup analýzy získaných dat a jejich zpracování. Jednalo se tedy o pozorování řízené a cílevědomé.

Výzkumný vzorek představovali 3 učitelé (s odlišnou délkou praxe) a 57 dětí z 2x druhé a 1x třetí třídy. U každého učitele jsem provedla pozorování ve stejný den i hodinu po dobu 4 vyučovacích hodin (příčemž literatura pro zvýšení validity a reliability doporučuje 4-6 zkoumání).

Díky této technice jsem mohla sledovat reakce žáků na učitelovo působení, které bylo ovlivněno jeho vyučovacím stylem, resp. reakce žáků na učitelovu komunikaci s nimi.

Podle předem připraveného záznamového archu, který společně s popisem postupu záznamu tvoří přílohu tohoto příspěvku, jsem zaznamenávala reakce jednotlivců, skupiny i celé třídy na daný učitelův podnět.

Vyhodnocovala jsem:

- *Pedagogickou polaritu* - zda učitel užíval demokratický či autokratický vyučovací styl,
- *Index interakce* – od krajně negativní reakce žáků na působení učitele až do jednoznačného přijetí působení učitele,
- *Indexy dominativní a integrativní interakce* – ty nám umožňují zjistit, které působení učitele žáci přijali lépe a
- *Index odezvy* – ten stanoví, jakou odezvu vyvolává učitel v žácích, aniž stanoví, zda jde o odezvu pozitivní, nebo negativní.

Výsledky této pilotáže mi ukázaly, že vyučovací styl učitele ve vzniklých situacích tolik nerozhodoval o efektivitě interakce. Mnohem podstatnější je vhodnost užití. A dále charakter interakce ovlivňuje další rozvoj žákových potencialit. Co se týče efektivity interakce, považuji za důležité upozornit na nejednotnost vymezení tohoto pojmu. Doc. Pelikán ve výzkumné technice TIVT zobecňuje interakci pouze na intenzitu reakcí žáků na učitelovo působení (tedy pouze směr „akce – reakce“). Efektivitu pak pojímá jako přijetí učitelova působení. Já vnímám interakci jako vzájemné ovlivňování všech účastníků edukačního procesu a efektivitu pak pro mě představuje interakce jako prostředek k rozvíjení žákových potencialit.

Chtěla bych také upozornit na rozdíl charakteru interakce při různých vyučovacích formách. Když učitelé používali frontální vyučování (které do doby reformy a v některých případech i do teď bylo nejčastěji užívané), intenzita (ve smyslu počtu reakcí) byla sice srovnatelná jako při užití jiných forem, však interakce tolik nepůsobila na žákovo aktivní zapojení do vlastního učení a seberozvoje. Je třeba zdůraznit, že podle „nové“ školské koncepce je třeba rozvíjet právě výše zmiňované žákovo aktivní učení, v čemž nám může pomoci, jak se díky pilotáži ukázalo, právě střídání výukových strategií.

Snažila jsem se dále poznávat prostředí praxe a provedla jsem ještě dalších 5 šetření (opět po 4 vyučovacích hodinách). Ukázalo se, že autoritativní vyučovací styl se dnes prakticky neužívá. Používají se pouze jeho prvky, které mohou napomoci např. ke zvýšení koncentrace žáků. 3x měly učitelky jasně interiorizovaný vyučovací styl a to demokratický. Ve dvou případech jsem

zaznamenala nevyhraněný vyučovací styl učitelek. Tyto učitelky však poměrně efektivně užívaly střídání prvků demokratického a autoritativního vyučovacího stylu.

5 ZÁVĚR

Co se týče přínosu této disertační práce, tak mi dovoluji citovat: „*Proces interakce učitel-žák je z větší části objasněn pouze teoreticky. Chybějí empirické nálezy o tom, jaké charakteristiky má interakce učitel-žák v současné škole.*“¹⁹²

Po teoretické stránce bych tedy chtěla přinést nové další poznatky, týkající se této problematiky. Po stránce praktické bych chtěla zajistit nové informace týkající se charakteru a procesu interakce učitel-žák na primárním stupni ZŠ a vlivu vyučovacího stylu na ni. Dovolíte-li, tak budu ještě dublovat výše uvedené tvrzení. Domnívám se, že práce na tomto tématu je velice důležitá, protože skutečně pociťuji jeho vysokou aktuálnost.

LITERATURA

CHRÁSKA, Miroslav. úvod do výzkumu v pedagogice. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2006. 200 s. ISBN 80-244-1367-1.

MŠMT ČR. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice : Bílá kniha. Praha : Tauris, 2001. 90 s. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>>. ISBN 80-211-0372-8.

PELIKÁN, Jiří. Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. Praha : Karolinum, 1998. 270 s. ISBN 80-7184-569-8 (br).

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. Pedagogický slovník. Praha : Portál, 2001. 292 s.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2007. s.126

TOLLINGEROVÁ, Dana. Bellackova metoda mikroanalýzy a její formální zápis. Psychológia a patopsychológia dieťaťa. 1971, č. 3, s. 241-259.

Učení je skryté bohatství. Zpráva Mezinárodní komise UNESCO "Vzdělání pro 21. století". Praha, PF UK Ústav výzkumu a rozvoje školství 1997.

PŘÍLOHA

---

¹⁹² PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2001. 292 s.

Ze záznamového archu (obr. č. 1) je možné vyčíst:

- jednání učitele a reakce žáků v prvních a posledních pěti minutách a jednání a reakce v průběhu hodiny
- reakce žáků: celá třída O
skupina žáků (3-5) Δ
jednotlivci /
- barevná symbolika polí: šedá pole – působení autoritativního vyučovacího stylu
bílá pole – neutrální, spíše formální působení
růžová pole – působení demokratického vyučovacího stylu

Obr. č. 1: Záznamový arch

Záznamový arch

Pozorovaná činnost:

Předmět:

Obsah:

Vyučující:

Datum:

Den v týdnu:

Vyučovací hodina:

Pozorování provedl:

Položka	Oss	Osj	Pss	Psj	Nrs	Nrj	Pns	Pnj	Ons	Onj	Nč
Příkaz											
Odmítnutí žáka											
Stanovení aktivity Ž											
Výzva (k pozornosti)											
Hrozby											
Poučování											
Přísné hodnocení											
Zdůraznění autority											
Ironizování											
Informování											
Formální kontakt											
Zjištění fakt											
Neosobní kontrola											
Rada, pomoc											
Žádost, prosba U											
Motivování											
Shovívavé hodnocení											
Souhlas, poděkování											
Akceptace odlišnosti											
Účast U na aktivitě se Ž											
Zájem o Ž											
Vyhovění žádosti											
Humor											

- použité zkratky:
Oss – otevřený souhlas skupiny (verbální projevy)
Osj – otevřený souhlas jednotlivce
Pss – potenciální souhlas skupiny (neverbální projevy)
Psj – potenciální souhlas jednotlivce
Nrs – neutrální reakce skupiny

- Nrj – neutrální reakce jednotlivce
- Pns – potenciální nesouhlas skupiny (neverbální projevy)
- Pnj – potenciální nesouhlas jednotlivce
- Ons – otevřený nesouhlas skupiny (verbální projevy)
- Onj – otevřený nesouhlas jednotlivce
- Nč – neurčeno (nezaznamenáno, nerozpoznáno...)

Školitel

Alena Nelešovská, Prof., PhDr., Csc.

Kontakt

Mgr. Dominika Stalinská, Žižkovo náměstí 5, 771 40 OLOMOUC

E-mail: Dominika.Stolinska@centrum.cz, tel.: 585 635 109

[zpět na obsah](#)